

Türkiye’de Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Doktora Tezi Hazırlamada Ana Yönelimler

Yusuf Alpaydın,* Mahmut H. Akın**

Öz: Türkiye’deki üniversitelerde doktora programları ders dönemi, yeterlilik dönemi ve tez döneminden oluşmaktadır. Bu ana dönemlerde doğal olarak farklı üniversite ve enstitülerde çeşitli gelenek ve yaklaşımlar takip edilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de sosyal ve beşerî bilimler alanlarında yapılan doktora tezlerinin hazırlanma sürecindeki ana eğilimleri tespit etmek ve akademik bilgi üretimi ve kurumlaşma bakımından mevcut durumun analizini yapmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda doktora yeterlik sınavlarına hazırlanma süreci ve sınavların içerik yapısı, danışmanların, tez konularının ve yöntemlerinin seçimi, araştırma metodolojileri ve yazım teknikleri tercihleri, tez yazım ve savunma sürecinde danışmanlar ve izleme komitesi üyeleriyle ilişkiler inceleme konusu yapılmıştır. Nicel yöntemde ve tarama türünde kurgulanan araştırmada 2011, 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye’de en fazla doktora mezunu veren ilk on üniversitede sosyal ve beşerî bilimler alanında doktora tezi tamamlamış kişilere anket yoluyla ulaşılmaya amaçlanmıştır. Araştırmanın anketini toplam 405 kişi cevaplamıştır. Araştırmada doktora tez konularının büyük ölçüde üniversite sistemi içerisinde yer edinebilme ve kariyer hedeflerine ulaşma gözetilerek seçildiği görülmüştür. Tezlerde büyük ölçüde tarama-derleme yöntemi, tezin yazımı sürecinde ise tüm kaynakları okuyup, notlandırıp malzemeye göre yazma tercih edilmektedir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık 1/3’ünün tez danışmanını seçmemiş olduğu, danışmanlarıyla ilişkilerini büyük ölçüde olumlu algıladıkları, buna karşın tez yazım sürecine aktif olarak katkı veren danışman oranının % 45 dolayında olduğu sonucu ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doktora Tezleri, Beşerî Bilimler, Sosyal Bilimler, Bilgi Üretimi.

Abstract: Turkish doctorate programs are mainly composed of course work, preliminary examination, and dissertation stages. In these stages, naturally, several traditions and approaches are followed in different universities and graduate institutes. In this study, it is aimed to identify the main tendencies in preparing PhD dissertations in humanities and social sciences and to analyze the current situation in terms of production of academic knowledge and academic institutionalization in Turkey. Towards, the preparation processes for preliminary examinations and their contents, the procedures for the selection of advisors, dissertation subjects and research methodologies, and rationale for the study subjects, preference of research methodologies and academic writing techniques, and lastly relations with advisors and dissertation committee members are chosen for investigation. Quantitative methodology and survey technique has been used in the study to reach people who have completed their doctoral study on humanities and social sciences in 2011, 2012 and 2013 years in ten Turkish Universities that have given most doctoral graduates in social sciences. 405 people have responded the questionnaire form. The results indicate that the main motive behind selecting dissertation topics is related to career advancement, i.e securing a good position within the university system. Study found that systematic literature review is the most used research methodology and the reading-noting of all related sources than starting to write according to the materials is the most used academic writing technique in dissertations. Also, it is found that 1/3 of the participants had no chance to choose his/her advisors. Most of them perceived their relationship with their advisors positively, while admitting that the rate of advisors who actively contributed to the writing process is only 45 %.

Keywords: Dissertations, Humanities, Social Sciences, Production of Knowledge.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.

İletişim: yusufalp@gmail.com. Adres: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Göztepe, İstanbul.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

İletişim: mahmuthakin@gmail.com. Adres: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Nişantaşı, İstanbul.

Giriş

Yakın dönemde Türkiye’de devlet ve özel üniversite sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Devlet üniversitesi bulunmayan bir il kalmadığı gibi özellikle büyükşehirlerde var olan devlet üniversitelerinin yanında hem devlet hem de özel vakıf üniversiteleri kurulmaya devam edilmiştir. Yeni kurulan üniversitelerin altyapı, bina, kampüs alanı gibi sorunları bulunmasına rağmen uzun bir döneme yayılan en önemli sorunlarından birisi de akademik kurumlaşmadır. Ayrıca Türkiye’nin köklü üniversitelerinde bile akademik kurumlaşmanın varlığı hâlâ tartışma konusudur. Yeni kurulan üniversitelere geniş kadro imkânları tanınmasına ve özellikle Doğu ile Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki üniversitelerde kadrolara atanarlara yüksek ücretler ödenmesine rağmen yaklaşık on yıllık süreçte akademik kurumlaşmaya ilişkin olumlu gelişmelerin varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Kaldı ki yeni kurulan üniversitelere araştırma görevlisi olarak atanmaların büyük çoğunluğu yüksek lisans ve doktora tezlerini yazmak için doktora programı olan üniversitelerde görevlendirilmişlerdir. “Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı” (ÖYP) kapsamında yeni üniversitelere araştırma görevlisi olarak atanmaların büyük çoğunluğu başta İstanbul ve Ankara’daki üniversiteler olmak üzere büyükşehirlerdeki üniversitelerde olmayı tercih etmektedirler. Uzunca bir süre büyükşehirlerdeki üniversitelerde çalışmaları ve doktora tezini savunduktan sonra kadrolarının buldukları üniversitelere dönecek olmaları, araştırma görevlileri ve yeni kurulan üniversitelerin kurumlaşmaları açısından belirsiz bir durum oluşturmaktadır.

Bir üniversitenin kurumlaşmasını ve devamlılığını sağlayan en önemli eğitim süreçlerinden birisi doktora programıdır. Çünkü üniversitenin akademik kurumlaşması, kendi kendisini yeniden üretmesiyle mümkündür. Aynı zamanda doktora dönemi, bir akademisyenin hayatındaki en önemli ve zor aşamalardan birisidir ve doktor unvanına sahip olmak çalışma alanındaki yetkinliğin en önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Doktora programlarının işleyişi, ders döneminde alınan dersler ve hazırlanan ödevler, yeterlilik sınavı, danışman atanması ve tez izleme komitesinin oluşturulmasının yanında bağlı bulunulan enstitülerle sürdürülen bürokratik ilişkiler yoluyla sürdürülmektedir. Oldukça uzun bir döneme yayılan doktora sürecinde öğrenciler, ders ve tez hazırlama dönemlerinde araştırma yaptıkları konuyla, danışmanlarıyla, doktora yapan diğer öğrencilerle, araştırdıkları konu üzerine daha önce yapılmış çalışmalarla ve tez yazımıyla yoğun bir şekilde meşgul olmaktadır. Bu çalışmada akademiye asıl dâhil olma süreci olarak kabul edilebilecek bu uzun ve karmaşık dönem, son üç yılda sosyal bilim alanlarında doktorasını bitirenlerden seçilen bir örneklem grubuna uygulanan saha araştırmasının bulguları üzerinden değerlendirilecektir. Ancak bu konuda ciddi bir literatürün var olmadığı da bir vakiadır. Var olan literatürde özellikle üniversitede öğrenci kültürünün oluşması ve sürdürülmesi, gençlik hareketleri, eğitim ve araştırma arasındaki farklar gibi konular öne çıkmaktadır. Özellikle Türkiye’de bu konular da dâhil olmak üzere akademi ve üniversite meselesinin çok sınırlı bir literatür içinde ele alındığı da dikkat çekmektedir. Ayrıca Türkiye’de üniversite meselesi, lisansüstü eğitim üzerinden üniversitelerin kurumlaşmasını doğrudan konu edinen bir araştırmayla ele alınmamıştır.

Üniversite ya da akademi üzerine oluşan literatürün en temel tartışma alanlarından birisi üniversitenin eğitim veren mi, yoksa araştırma yapan bir kuruluş olarak mı kabul edilmesi gerektiği tartışmasıdır. Bu tartışmanın literatürde önemli bir karşılığı vardır (bk. Bourdieu & Passeron, 2014; Gasset, 1997). Yine bu tartışmaya bağlı olarak üniversite eğitiminin öğrenci-

lere meslek edindirme odaklı bir eğitim olup olmaması da tartışılmalıdır. Genelde üniversiteyi üniversite yapan ve diğer eğitim kuruluşlarından ayıran en önemli özelliğin alanında uzmanlaşan insanları yetiştirmesi ve bu yetiştirme faaliyetini bir gelenek üzerinden devam ettirmesidir. Dolayısıyla akademik kurumsallaşma üniversitenin en önemli amaçlarından birisi olarak dikkat çekmektedir. Elbette bu kurumsallaşmanın önüne engel olarak çıkan pek çok durumdan bahsetmek mümkündür. Özellikle Türkiye gibi modernleşme hedeflerini yeni bir nesil yetiştirme ideali üzerinden kuran ve bu hedefler yönünde eğitim sistemini sürekli olarak değiştiren ülkelerde üniversitenin asıl amacı olarak kabul edilen kurumsallaşma ciddi şekilde zarar görmektedir. Gerek Osmanlı Dönemi gerekse Cumhuriyet Dönemi modernleşmelerinde izlenen yüksek eğitim siyasetlerinden üniversite ciddi şekilde etkilenmiştir. Geleneksel eğitim kuruluşları ile Batılı tarzda kurulan yeni eğitim kuruluşları arasında da ciddi epistemolojik ve ideolojik mesafeler oluşmuştur. Cumhuriyet Döneminde radikal bir kararlar üniversite reformunun yapılması ve resmî ideolojiyi doğrulayacak verileri elde etmeye yönelik bir eğitim seferberliği için üniversitelerin kullanılması da üniversite kültürünün ve kurumsallaşmasının sağlanmasına ve sürdürülmesine engel olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi boyunca İstanbul ve Ankara’daki üniversitelerde yüksek eğitim verilmiştir. 1950’li yıllardan itibaren bölgeyi merkeze alan bir anlayışla İzmir, Trabzon, Erzurum’da yeni üniversiteler, bazı şehirlerde de o dönemde herhangi bir üniversiteye bağlı olmadan eğitim verebilen “Eğitim Enstitüsü, Yüksek İslam Enstitüsü, Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi” gibi bugünkü fakülterlere karşılık gelen birimler kurulmuştur. Özellikle 1970’lerde ve 1990’larda Anadolu’daki şehirlerde kurulan üniversitelerin sayısı arttırılmış; nihayet 2007 yılından itibaren Türkiye’de üniversite olmayan il kalmamıştır. Her şehirde üniversitenin bulunması, altyapı sorunlarına ve eleman yetersizliğine rağmen pek çok üniversitede en azından lisans düzeyinde eğitim verilmesi gibi meseleler yakın dönem üniversite konusunun önemli tartışmalarıdır (bk. Aksakal, 2007; Özcan, 2007). Elbette bu meselelerin Türkiye özelinde değerlendirilebilecek, yerel meseleler olarak kabul edilebilecek yönlerinden söz edilebilir. Ancak araştırma görevlisi kadro atamalarının bir “Türkçe-Matematik” sınavı puanına bağlı olarak merkezden yapılması, öğretim görevlisi ve öğretim üyesi atamalarında ve doçentlik sınavlarında kişisel ilişkilerin devreye girmesi gibi durumlar genel “akademik zihniyet”in de sorunlu devamlılığına örnektir.

Türkiye’de üniversite meselesi üzerine yaptığı bir çalışmada Menteş (2000, s. 42), “bilim insanı yetiştirme temposunun, kurumsal örgütlenme temposunun altında kaldığı” tespitinde bulunmaktadır. Ona göre üniversitelerin kendilerini yeniden üretebilmelerinin baş koşulu seçkin bilim insanlarını ayırt etmek ve akademik hiyerarşide yükselmelerini, bilim üretim araçlarını sağlamaktır (Menteş, 2000, s. 44). Üniversitede öğretim ile araştırma arasındaki temel fark da buradan kaynaklanmaktadır. Kurumsal örgütlenme, akademik kurumsallaşmadan farklıdır. Ancak akademik kurumsallaşmanın ve Menteş’in de vurguladığı bilim insanlarını seçmenin ve yetiştirmenin sürdürülebilmesi, kurumsal örgütlenme imkânlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yeni kurulan üniversiteler açısından en önemli kurumsallaşma engellerinden birisi, kurumsal örgütlenme meseleleriyle daha çok yüzleşmeleri ve idari değişikliklere bağlı olarak bu meseleleri aşmada yaşadıkları sıkıntılardır. Bir şehirde üniversite kurulduktan sonra üniversiteye öğrencilerin kaydolması öncelikli amaç olarak belirlenmektedir. Aynı zamanda sadece üniversite yönetimleri değil, o şehirde üniversite kurulmasının ekonomik hareketlilik sağlayacağı beklentisine sahip olan kesim de şehirdeki üniversiteli sayısının artmasını bekle-

mektedir. Bunun sonucunda her alandan doktora eğitimini tamamlamış insanlara özellikle ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak doktora programları hâlihazırda Türkiye’de eski denilebilecek üniversitelerde bile yeterli sayıda değildir. Bu yüzden yeni kurulan üniversiteler için doktora yapan araştırma görevlilerinin önemli bir kısmı hem yabancı dil hem de doktora eğitimleri için hâlâ özellikle İstanbul’daki ve Ankara’daki üniversitelere gitmektedirler.

Lisansüstü eğitimde bilime ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak bilim insanı ve öğretim elemanı yetiştirmek amaçlanmaktadır (Varış, 1973). Lisansüstü eğitimin son aşaması ise doktora eğitimidir. Bir eğitim kuruluşu olarak üniversite üzerine yaptığı çalışmada Rosovsky (2000, s. 138), bir üniversitenin üniversite olabilmemesinin en önemli şartlarından birisinin doktora programına sahip olmak olduğunu belirtir. Oakeshott da üniversitede üretilen bilginin sermaye olma özelliğine atıfla öğrenim sürecinin bir miras aktarımı olduğuna vurgu yapmaktadır (Oakeshott, 2013, s. 22). Doktora programına sahip olan bir bölüm, kendi kurumsal birikiminin taşıyıcısı olan yeni üyeler yetiştirme imkânına sahiptir. Pek çok üniversitede doktora süreci, kurumsal birikimin sahipleri ve temsilcileri olan üniversite öğretim üyelerinden alınan dersleri, bir öğretim üyesinin danışmanlığında tez yazmayı, tez yazılan konuya katkıda bulunma amacını ve tezini diğer öğretim üyelerine sunma, ilgililerle paylaşma ve alanında yetkin bir konuma yükselmeyi içermektedir. Bu uzun ve yorucu sürecin sürdürülebilmesinin en önemli şartlarından birisi doktora danışmanı ile kurulan ilişkidir. “Almanya’da doktora danışmanına “doctorvater” (doktora babası) denilir ve bu ideal durumu belirtir (Rosovsky, 2000, s. 139). Ebeveyn olmanın ağır yükümlülüğü göz önünde bulundurulduğunda doktora öğrencisi ile danışmanı arasında güçlü bir ilişkinin sürdürülmesi varsayılır ve beklenir. Ancak Rosovsky’nin de belirttiği üzere (2000, s. 140) bazen bu sürecin sağlıklı sürdürülmemesi dolayısıyla doktora tez döneminde ya da tezin bitiminde öğrenci, doktora babasının ya da doktora annesinin ölümünü arzu edebilmektedir. Bourdieu ve Passeron, (2014, s. 93) üniversitede öğrencinin öğrenci olarak kendi yok oluşuna gayret göstermekten başka görevi olmadığını, bunun da aynı zamanda hocanın hoca olarak yok oluşuna gayret göstermek olduğunu iddia etmişlerdir. Üstelik bu görev, kendi yok oluşunu hazırlayan bir hoca tarafından verilmiş bir görevi ifa ederek yapması gerektiği tespitiyle tam da doktora sürecinin işleyişini tarif etmişlerdir. Doktorada üzerinde çalışılacak konunun seçilmesi ve çalışılması, lisans ya da yüksek lisans dönemindekinden daha da önemli hâle gelmektedir. Bu süreç için Rosovsky’nin muhtemel doktora öğrencilerine tavsiyeleri de dikkat çekicidir (2000, s. 153-160):

- “1. Doktora programına girerken gözünüzü dört açın.
2. Tez danışmanınızı seçerken çok dikkatli olun. Öğrenci olarak vereceğiniz en önemli kararlardan birisi budur.
3. Yalnızlıkla savaşın: Yalnızlık lisansüstü öğrencilerinin en büyük düşmanıdır.
4. İlk görevinizi almaya hazır olduğunuz zaman, parasal yönden fedakârlık gerekse bile hatta terfi olanağı daha kuşkulu görünse de girebileceğiniz okulların en iyisini seçin.”

Türkiye’de yeni kurulan üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılanmasına dair talep dolayısıyla yakın dönemde doktora programlarına talep daha da artmıştır. Üstelik doktora eğitimi alan lisansüstü öğrenim öğrencileri açısından da ciddi bir istihdam imkânı oluşmuştur. 2012-2013 eğitim döneminde 277.351 lisansüstü öğrencisi vardır. Bunların

59.763'ü doktora öğrencisidir. Yıllık olarak ortalama 4500 doktora mezunu verilmektedir. 2011-2012 sonunda 4462 kişi doktorasını tamamlamıştır. Bunların 2205'i dil, edebiyat, sosyal bilimler, eğitim bilimleri ve güzel sanatlar alanlarından gelmektedir (ÖSYM, 2014).

Üniversitelerin kurumsallaşması ve gelişmesi açısından yeterli sayıda doktora mezununun verilmesi ve doktora mezunlarının alacakları eğitimin kalitesi şüphesiz oldukça önemlidir. Lisansüstü öğrenci sayılarındaki hızlı artışa rağmen bir yılda verilen doktora mezunu sayıları gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça sınırlı gözükmektedir. Bu sınırlılığın en önemli nedeni mevcut öğretim üyesi sayısının yetersizliği ve öğretim üyelerinin öğretimle ilgili yüklerini giderek artıyormasıdır. Öğretim üyesi artış hızı lisansüstü öğrenci artışının gerisinde kalmaktadır. Buna paralel olarak yıllık olarak mezun edilen öğrenci oranları da azalmakta, alınan eğitimlerin kalitesi konusunda endişeler doğmaktadır (Alpaydın, 2014; Karaman & Bakırcı, 2010).

Türkiye'deki üniversitelerde doktora programları ders dönemi, yeterlilik dönemi ve tez döneminden oluşmaktadır. Bu ana dönemlerde doğal olarak farklı üniversite ve enstitülerde birbirinden farklı gelenek ve yaklaşımlar mevcuttur. Bazı üniversitelerde öğrencilere tez danışmanlarını seçme hakkı tanınırken bazılarında tanınmamaktadır. Üzerine araştırma yapılacak ve tez yazılacak konunun seçiminde de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür. Yeterli sayı ve kalitede doktora mezunu verilmesine yönelik politikaların geliştirilebilmesi açısından doktora çalışmalarındaki bu ana süreçlerin ve sorunların neler olduğu, bunların doktora çalışmasına ne tür etkilerinin olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sosyal, beşerî bilimler ile ilahiyat alanlarında yapılan doktora tezlerinin hazırlanma sürecindeki ana eğilimleri tespit etmek ve akademik bilgi üretiminin gelişimi bakımından mevcut durumun analizini yapmaktır. Doktora tezlerini hazırlama süreci birçok kurumda yeterlilik sınavı ile başladığından veya yeterlilik sınavları ile ilişkilendirildiğinden çalışmada doktora yeterlilik sınavına hazırlanma süreci de inceleme konusu yapılmıştır. Bu amaçla çalışmada;

- Doktora yeterlik sınavlarına hazırlanma süreci ve sınavların içerik yapısının nasıl olduğu,
- Tez konularının nasıl seçildiği,
- Tezlerde kullanılan araştırma metodolojileri ve yazım tekniklerinin neler olduğu,
- Tez yazım ve savunma sürecinde danışman, izleme komitesi ve jüri üyeleri ile ilişkilerin nasıl olduğu ve
- Araştırmacıların kendi tezlerinin kalitesine yönelik algılarının nasıl olduğu ortaya konulacak ve değerlendirilecektir.

Yöntem

Doktora tezi hazırlama süreçleri hakkında bir durum tespiti yapmayı amaçlayan araştırma nicel yöntemde ve tarama türünde kurgulanmıştır.

Çalışmada amaçlı örnekleme yapılmıştır. Doktora tezi hazırlama süreçlerindeki eğilimlerin tespit edilmesi ve bu eğilimlerin üniversitelere göre değişiminin ele alınabilmesi amacıyla doktora eğitiminin uzun yıllardır verildiği, en çok doktora mezunu veren 10 üniversite

örnekleme dahil edilmiştir. Çapraz analizlerin yapılabilmesine imkân sağlanması ve belirginleşmiş trendlerin görülebilmesi amacıyla az sayıda doktora mezunu veren üniversiteler dikkate alınmamıştır. 2014 yılı içerisinde yürütülen araştırmada 2014 yılına ait tezler YÖK Tez Veritabanına henüz tam olarak girilmediğinden 2014 yılı örnekleme dâhil edilmemiş, 2011, 2012 ve 2013 yılları içerisinde sosyal, beşerî bilimler ve ilahiyat alanlarında doktora eğitimini tamamlamış kişilere ulaşılması amaçlanmıştır. YÖK Tez Veritabanına göre bu yıllarda sosyal ve beşerî bilimlerde en çok doktora mezunu veren ilk on üniversitede tamamlanmış doktora tezi sayısı 3694'tür.

Tablo 1.

2011-2013 yılları arasında sosyal ve beşerî bilimler alanlarında 10 üniversitede tez tamamlayanların, bu kişilerden e-posta bilgilerine ulaşılanların ve anketi cevaplayanların sayıları

Üniversite	Tez tamamlayan kişi sayısı	E-posta bilgisine ulaşılan kişi sayısı	Anketi cevaplayan kişi sayısı
Ankara Üniversitesi	577	384	63
Atatürk Üniversitesi	277	207	30
Dokuz Eylül Üniversitesi	241	176	27
Ege Üniversitesi	191	149	29
Gazi Üniversitesi	561	354	62
Hacettepe Üniversitesi	186	106	10
İstanbul Üniversitesi	553	357	59
Marmara Üniversitesi	673	402	58
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	212	119	26
Selçuk Üniversitesi	223	164	30
Diğer ve Bilinmeyen	-	-	11
TOPLAM	3694	2418	405

2011, 2012 ve 2013 yıllarında doktora tezi bitiren kişilere web ortamında sunulan anketlerin ulaştırılması için mezunların e-posta adreslerine ulaşılması planlanmış, 3694 mezunun 2418'ine ait e-posta adresi genel web taramaları ve online erişime açılan bazı tezlerin içerisinde yer alan öz geçmiş kısımlarından derlenmiştir. Anketler elde edilen e-posta adreslerine gönderilmiş, 15 gün sonra anketi doldurmamış olanlar için bir de hatırlatma e-postası gönderilmiştir. Ankete cevap verenlerin sayısı 405, cevaplanma oranı ise % 16,7 olmuştur. Bu kişilerin 222'si erkek, 181'i ise kadındır.

Araştırmanın amaçları etrafında oluşturulan 47 soruluk soru formu öncelikle yukarıda belirtilen örnekleme kriterlerini taşıyan 5 mezuna uygulanmış ve formla ilgili değerlendirmeleri alınmıştır. Daha sonra bu değerlendirmeler doğrultusunda bazı sorularda ve maddelerde revizyon yapıp yeni sorular eklenerek toplam 55 soru içeren yeni form oluşturulmuştur. Formda a) Eğitim ve meslek bilgileri (12 soru), c) Doktora yeterlik sınavlarına hazırlanma ve sınav içeriği (4 soru), c) Tez konusunun seçimi (3 soru), d) Tezlerde kullanılan araştırma metodolojileri ve tez yazım teknikleri (10 soru), e) Tez yazım ve savunma sürecinde danışmanlar, izleme komitesi, ve jüri üyeleri ile ilişkiler (10 soru), f) Tez sonrası (3 soru) başlıklarını

taşıyan 6 alt bölüm yer almıştır. Bu soruların tamamı sınıflama türünde çoktan seçmeli sorular şeklindedir. Formun sonunda katılımcıların doktora eğitimi, tez konuları ve danışman davranışları hakkında tutum ve duygularının alınmasını amaçlayan 5'li likert türünde 13 soruluk bir kısım yer almaktadır.

Anket formunun katılımcılar tarafından doldurulması için verilen süre tamamlandıktan sonra online ortamda elde edilen veriler önce SPSS 16. programına kaydedilmiş, tüm sorular için betimsel tablolar oluşturulmuş ve incelenmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılacak analizler planlanmış, süresiz bağımlı değişkenlerin yer aldığı sorularla ki-kare ile çapraz analizler yapılmıştır. Sürekli değişkenlerin incelendiği durumlarda ise "tek yönlü varyans analizi" ve "t-testi" gibi ileri istatistik teknikler kullanılmıştır.

Saha Araştırması Bulguları

Katılımcıların Yaş, Eğitim ve Mesleki Profili

Anket katılımcılarının ortalama yaşının 36,44 olduğu, doktora tezini bitirdikleri zamandaki yaşlarının ortalamasının ise 34,47 olduğu bulunmuştur. Katılımcıların % 73,1 i Sosyal Bilimler Enstitüsü, % 23,5'i ise Eğitim Bilimleri Enstitüsüne bağlı doktora programlarında eğitim almıştır.

Tablo 2.

Katılımcıların doktora eğitimi aldığı bilim alanları

Bilim Alanı	Frekans	%
Hukuk	16	4
Sosyoloji, Antropoloji ve Psikoloji	25	6,2
İslami İlimler ve Felsefe	28	6,9
İletişim Bilimleri	31	7,7
İktisadi Bilimler	36	8,9
Dil, Edebiyat, Folklor ve Güzel Sanatlar	40	9,9
Tarih, Coğrafya ve Arkeoloji	46	11,4
Yönetim Bilimleri	56	13,8
Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme	114	28,1
Bilinmeyen	13	3,2
Toplam	405	100,0

Araştırmada katılımcılara doktora eğitimi aldıkları ana bilim dalı sorulmuş, cevaplar tabloda yer alan şekilde gruplanmıştır. Buna göre sosyal ve beşerî bilimlerin farklı alanlarından katılımcılar ankete cevap vermiş, katılımcılar arasında eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanında eğitim alanların oranı (% 28,1) en fazla olmuştur.

Genel olarak ders döneminin bitiminden sonraki dönem içerisinde veya ilk dönemin sonunda yeterlilik sınavlarına girilmektedir. Doktora tez çalışması da aktif olarak yeterlilik sınavının başarılmasının ardından başlamaktadır. Üniversitelerin lisansüstü eğitimle ilgili yönetme-

liklerinde doktora tez çalışması için belirlenen normal süre 4 dönem olarak belirlenmiştir. Ancak çoğunlukla tezlerin bitiminin dört dönemi aştığı izlenmektedir. Ankete katılanların tezi bitirdikleri dönem sayısı konusunda belli bir toplanma olmamıştır. 3 dönem (% 16,4) ya da 4 dönem (% 16,9) gibi kısa sürede bitirenler olduğu gibi 8 dönem (% 14,7) ya da 9 ve üzeri dönemde (% 14,7) tezlerini bitirenlerin sayıları da oldukça fazladır.

Ankete katılanlardan 161 kişi (% 40,7) tezi yazdıkları sürede araştırma görevlisi olarak görev yapmışlardır. ÖYP kadrolu araştırma görevlileri (% 2,8) ve öğretim görevlisi (% 16,4) olanların sayısı da dikkate alındığında yaklaşık % 60 gibi bir oranı oluşturan grubun akademiye çalıştıkları tespit edilmiştir. % 40'lık bölümü akademi dışından doktora yapanlar oluşturmuştur. Şu anda akademisyen olanların oranı % 87,6'dır. Üniversite dışında çalışanların ve bursla doktora yapanların büyük bir kısmı da doktora sonrasında akademiye katılmışlardır. Şu anda akademiye görev yapanların % 81,4'ü "yardımcı doçent doktor" kadrosunda öğretim üyesi olarak çalışmaktadırlar. Araştırma görevlilerinin oranı % 9,5; öğretim görevlilerinin oranı ise % 7,4'tür. Özellikle yeni kurulan üniversitelerdeki öğretim üyesi ihtiyacı dolayısıyla şu anda öğretim üyesi olanların oranı çok yüksektir.

Doktora Yeterlilik Sınavları

Doktora eğitiminin temel aşamalarından biri ve tez hazırlamaya uygunluğun/yetkinliğin denetlendiği bir safha olan doktora yeterlilik sınavlarına doktora öğrencilerinin nasıl hazırlandığı sınavların nasıl bir içerikle yapıldığı araştırmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ankete katılanların doktora yeterlilik sınavlarına hazırlanırken daha çok alanla ilgili temel kaynaklara (% 36,2) ve daha detaylı kaynaklara (% 46,7) çalıştıkları tespit edilmiştir. Çalışmayı düşündükleri tez konusu odaklı çalışanların ve doktora yeterlilik jürisi üyelerinin çalışmalarını okumaya ağırlık verenlerin oranları daha düşük düzeyde kalmıştır. Sınava hazırlanma süresiyle ilgili olarak sorulan soruya da net ya da belirgin bir cevap verilmemiştir. Kısa süreli ve uzun süreli cevap verenlerin oranları birbirlerine yakın çıkmıştır. Nispeten üç aydan fazla çalıştıklarını söyleyenlerin oranı diğer süre aralıklarına göre daha yüksek çıkmıştır (% 32,3).

Doktora yeterlilik sınavları yazılı ve sözlü olarak iki kısımda yapılmaktadır. Yeterlilik yazılı sınavlarında ağırlıklı olarak "alanla ilgili genel bilgi soruları"yla karşılaşanların oranı % 28,7 iken "alanla ilgili ayrıntılı bilgi soruları"yla karşılaşanların oranı % 31,7'dir. Ağırlıklı olarak yoruma dayalı sorularla karşılaştığını bildirenlerin oranı % 20,4'tür. "Sınava giren hocaların kendi çalışma konularıyla ilgili soruları" ve "formalite icabı bir sınav" seçenekleri çok tercih edilmemiştir. Oranlar biraz azalsa da bu veriyi doğrular şekilde alanla ilgili bilgi sorularının yeterlilik sözlü sınavlarında da sorulduğu tespit edilmiştir. Ancak nispeten sözlü sınavda yorum sorularında da artış tespit edilmiştir (% 24,8). Ayrıca sözlü sınavlarında doktora öğrencisinin çalışmayı düşündüğü tez konusu üzerinde de durulmaktadır (% 15,0). Bu bulgulara göre Türkiye'de son yıllarda yeterlilik sınavları bilgiyi ölçmeye odaklı soruların yer aldığı sınavlar olarak gözükmektedir. Bazı katılımcılar sözlü sınavlarda ağırlıklı olarak muhtemel tez konusu hakkında sorulara da muhatap olmaktadır.

Tablo 3.*Doktora yapılan üniversite ile yeterlilik yazılı sınavı arasındaki ilişki*

Yeterlilik Yazılı Sınavının Ağırlıklı İçeriği					
Üniv.	Alanla ilgili genel bilgi soruları	Alanla ilgili genel yorum soruları	Alanla ilgili ayrıntılı bilgi soruları	Diğer	Toplam
İstanbul	14	19	13	8	54
	% 25,9	% 35,2	% 24,1	% 14,8	% 100,0
Marmara	22	9	13	9	53
	% 41,5	% 17,0	% 24,5	% 17,0	% 100,0
Ankara	16	15	20	8	59
	% 27,1	% 25,4	% 33,9	% 13,6	% 100,0
Gazi	23	12	16	9	60
	%38,3	% 20,0	% 26,7	% 15,0	% 100,0
Ege	9	1	14	5	29
	% 31,0	% 3,4	% 48,3	% 17,2	% 100,0
ODTÜ	4	7	12	0	23
	% 17,4	% 30,4	% 52,2	%0	% 100,0
Atatürk	9	5	14	1	29
	% 31,0	% 17,2	% 48,3	% 3,4	% 100,0
9 Eylül	6	4	8	5	23
	% 26,1	% 17,4	% 34,8	% 21,7	% 100,0
Selçuk	10	6	7	4	27
	% 37,0	% 22,2	% 25,9	% 14,8	% 100,0
Diğer	2	3	10	2	17
	% 11,8	% 17,6	% 58,8	% 11,8	% 100,0
Toplam	115	81	127	51	374
	% 30,7	% 21,7	% 34,0	% 13,6	% 100,0

Ki-Kare= 39,634 sd= 27 p= ,055

Üniversitelere göre yeterlilik yazılı sınavında sorulan sorularda anlamlı bir farklılaşma ilişkisi tespit edilmemişse de test sonuçlarının anlamlı farklılık ilişkisine çok yakın olduğu dikkat çekmektedir (p=,055). İstanbul Üniversitesinde doktora yapanlar bilgiden çok yorum odaklı sorular sorulduğu konusunda cevap vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi sorma konusunda da ODTÜ'nün oranı diğer üniversitelere kıyasla oldukça yüksektir. Ayrıntılı bilginin sorulması sınavın zorluk derecesinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu bulgular, doktora yeterlilik sınavının mahiyeti konusunda üniversite ve bölümler arasında bir mutabakat sağlama ve standart oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Doktora Araştırmasına Yönelme Süreci ve Araştırma Motivasyonları

Doktora araştırmaları danışman gözetiminde yürütülmektedir. Doktora tezinde çalışılacak konuların belirlenmesi kadar önemli olan ve daha önce gerçekleşen süreç, danışman seçimleridir. Danışman seçimi süreci üniversitelere göre farklılaşmaktadır. Anket katılımcılarının % 65'i doktora danışmanını kendileri tercih ettiğini belirtmektedir.

Tablo 4.

Üniversitelere göre danışmanını kendi seçen doktora öğrencilerinin oranları

Üniversite	Danışmanı Seçme		Toplam
	Evet	Hayır	
İstanbul	44 % 74,6	15 % 25,4	59 % 100,0
Marmara	43 % 74,1	15 % 25,9	58 % 100,0
Ankara	47 % 75,8	15 % 24,2	62 % 100,0
Gazi	27 % 44,3	34 % 55,7	61 % 100,0
Ege	15 % 51,7	14 % 48,3	29 % 100,0
ODTÜ	24 % 92,3	2 % 7,7	26 % 100,0
Atatürk	16 % 53,3	14 % 46,7	30 % 100,0
9 Eylül	17 % 63,0	10 % 37,0	27 % 100,0
Selçuk	15 % 50,0	15 % 50,0	30 % 100,0
Diğer	13 % 68,4	6 % 31,6	19 % 100,0
Toplam	261 % 65,1	140 % 34,9	401 % 100,0

Ki-kare=34,938

sd=9

p=,000

Doktora öğrencisinin kendi danışmanını seçebilme imkânı açısından net bir şekilde ODTÜ diğer üniversitelerden farklılaşmıştır. ODTÜ'de doktora tezini yazan ve danışmanını kendisi tercih edenlerin oranı % 92,3'tür. Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde de oranın nispeten yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Danışman tercihinin öğrenciye daha az bırakıldığı üniversiteler Gazi Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesidir. Danışmanlarını kendileri tercih edenlerin tercih nedenlerinde en çok öne çıkan nedenler "çalışmak istenen konuda uzmanlığının olması" (% 27,2), "kariyere olumlu katkı sağlayabilecek olması" (% 23,5) ve "danışmanlık hizmetindeki özeni" seçenekleridir.

Uzunca bir süre devam edecek ve doğası itibarıyla zor bir ilişki biçimi olan danışmanlık sürecinin hem danışan hem de danışılanın rızası ile gerçekleşmesi tarafların motivasyonu ve ortaya çıkacak ürünün niteliği açısından belirleyici olacaktır. Bu nedenle danışmanını kendi seçenlerin oranının daha yüksek olmasını sağlamak hedeflenmelidir.

Doktora eğitimi sürecinde danışman seçiminin hemen ardından gündeme gelen mesele tez konusunun belirlenmesi olmaktadır. Doktora öğrencilerinin tez çalışmasında yüksek motivasyonla çalışabilmesi açısından tez konularını içselleştirebilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla konuyu kendisinin seçmesi veya önerilen konunun ilgisini çekmesi faydalı olacaktır. Doktora tez sürecinde karşılaşılan sorunların belirlenmesi konulu nitel bir araştırmada tezlerin kalitesi açısından tez konusu, danışman ve komite üyelerinin seçiminde doktora öğrencilerinin kendilerinin yapması gerektiği vurgulanmaktadır (İpek-Akbulut, Şahin & Çepni, 2013). Bu çalışmada ankete katılanların büyük kısmı kendi tercihleri doğrultusunda tez konusu seçtiklerini belirtmişlerdir (% 66,4). Danışmanın konu önerisiyle tez yapanların oranı % 25,4’tür. Bir uzman ya da başka bir akademisyenin tavsiyesiyle tez konusu seçenlerin oranı oldukça düşüktür (% 7,9). Burada en çok dikkat çeken verilerden birisi “bölüm ya da ana bilim dalı tarafından hazırlanan konu önerileri” seçeneğidir. Ankete katılanlardan sadece bir kişi bu seçeneği işaretlemiştir (% 0,2). Bölüm ya da ana bilim dalı tarafından hazırlanan konu önerilerine göre tez konusu seçmenin bu kadar sınırlı olması, akademik birimlerin bütünlüklü biçimde bilimsel planlar yapıp uygulamaya koyamadığı, yeterince kurumlaşmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Lisansüstü eğitim sırasında öğrencilerin çeşitli araştırma projelerine katılmış olmaları, kendi bilim alanlarındaki daha önce yapılmış olan çalışmaları tanınmaları ve yeni araştırma ihtiyaçlarını fark etmeleri ilgili bilim alanının gelişimi açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan tez konusunu kendisi belirlemiş olan doktora öğrencilerinin nasıl bir süreçle konuyu belirledikleri Türkiye’deki akademik ortam ve bilimsel gelişim hakkında ipuçları vermektedir. Tez konusunu kendileri tercih edenler en çok “Aldığım dersler/katıldığım seminerler sırasında fark ettiğim bir konuya doğrudan yöneldim.” (% 37,2) ve “Disiplin içerisinde ana çalışma başlığı seçtikten sonra kademeli olarak konuyu belirlemeye yöneldim.” (% 36,6) seçeneklerini işaretlemişlerdir. Yüksek lisans tezinden hareketle tez yapanların, katıldıkları bir projeden etkilenerek konu belirleyenlerin ve alandaki bilimsel çalışmaların sonunda yer alan önerilerden hareketle konu seçenlerin oranları daha düşük seviyelerde çıkmıştır.

Tablo 5.*Tez konusu belirleme sürecinin cinsiyete göre değişimi*

Tez Konusu Belirleme Türleri	Kadın	Erkek	Toplam
Aldığım dersler/katıldığım seminerler sırasında fark ettiğim bir konuya doğrudan yöneldim.	50 % 35,7	65 % 38,7	115 % 37,3
Yüksek lisans tezim sırasında yaptığım çalışmalardan hareketle konu belirledim.	18 % 12,9	21 % 12,5	39 % 12,7
Katıldığım bir araştırma projesi sırasında fark ettiğim bir konuya doğrudan yöneldim.	6 % 4,3	16 % 9,5	22 % 7,1
Disiplin içerisinde ana çalışma başlığı seçtikten sonra kademeli olarak konuyu belirlemeye yöneldim.	62 % 44,3	51 % 30,4	113 % 36,7
Alanımdaki bilimsel çalışmaların sonunda yer alan önerilerden yararlanarak doğrudan tez konusu seçtim.	4 % 2,9	15 % 8,9	19 % 6,2
Toplam	140 % 100,0	168 % 100,0	308 % 100,0

Ki-Kare=11,723

sd=4

p=,020

Cinsiyet ile tez konusu belirleme türü arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre kadınlar disiplin içindeki ana başlık tercihinden sonra sınırlandırılmış bir konuya yönelmeyi erkekler göre daha fazla tercih etmişlerdir. Erkekler ise alandaki bilimsel çalışmaların sonraki çalışmalara yönlendirmesi seçeneğini kadınlara göre daha çok tercih etmişlerdir. Üniversite ve enstitü bağımsız değişkenleri ile bu değişken arasında anlamlı bir farklılık ilişkisi tespit edilememiştir. Doğrudan bir problemin belirlenmesi yerine, ana çalışma başlığı seçiminin ardından konu seçimine yönelme eğiliminin bu kadar yüksek olması, çalışılan konuların kariyer süreçleri ile bağlantılandırıldığı izlenimi vermektedir.

Tablo 6.
Tez konularının seçilme gerekçeleri

Tez Konusunun Seçiminde Etkili Olan İhtiyaç ve Kriterler	Frekans	Cevapların Yüzdesi	Katılımcıların Yüzdesi
Daha önce çalışılmamış veya az çalışılmış bir konu olması	304	% 30,3	% 75,1
Alan literatüründeki boşlukların doldurulması	248	% 24,8	% 61,2
Kendi yaşadığım düşünsel/toplumsal vb. sorunları aşmama yardımcı olacak olması	87	% 8,7	% 21,5
Uzmanlık elde edilecek konunun üniversite dışı kariyer/özel işletmelere danışmanlık vb. fırsatlar sunması	30	% 3,0	% 7,4
Akademik kariyer kriterleri ve akademik beklentiler	47	% 4,7	% 11,6
Konuyla ilgili pratik toplumsal/kültürel/ekonomik ihtiyaçların karşılanması	117	% 11,7	% 28,9
Konuyla ilgili yanlış bilgi/ön yargı/ideolojik tutum vb. değiştirilmesi	51	% 5,1	% 12,6
Daha önce yapılmış olan bir çalışmanın daha ileri noktalara taşınması	57	% 5,7	% 14,1
Geliştirilen bir kuramın alana uygulanması/test edilmesi ihtiyacı	50	% 5,0	% 12,3
Çalışmanın kolay sonuçlandırılmaya elverişli olması	11	% 1,1	% 2,7
Toplam	1002	% 100,0	% 247,4

Her araştırma bir gerekçe ile yapılmaktadır. Bu gerekçeler çoğunlukla doğrudan veya dolaylı olarak birey ve toplumun refah ve mutluluğuna katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Katılımcılara tez konularını seçmelerinde etkili olan ihtiyaç ve kriterlerin ne olduğu sorulmuş ve seçeneklerde belirtilen on adet maddeden seçimlerinde en etkili olan üç tanesini işaretlemeleri istenmiştir. Doktora tez konularının tercih sebepleriyle ilgili soruda katılımcıların en çok belirttikleri gerekçeler sırasıyla "daha önce çalışılmamış ya da az çalışılmış konu olması" (% 75,1); "alan literatüründeki boşlukların doldurulması" (% 61,2) ve "konuyla ilgili pratik, toplumsal/kültürel/ekonomik ihtiyaçların karşılanması" (% 28,9) ve "kendi yaşadığım

düşünsel/toplumsal vb. sorunları aşmama yardımcı olacak olması" (% 21,5) seçenekleri olmuştur. Bu gerekçelerden ilk iki tanesi dolaylı olarak üniversite sisteminde yer edinebilme ve kariyerle bağlantılıdır. Kariyerle ilgili diğer maddeler de dikkate alındığında doktora tez konularının seçiminde akademik kariyer beklentilerinin ana gerekçe olduğu söylenebilir. Bireysel ve toplumsal değişim ve katkıya yönelik gerekçeler daha sınırlı kalmaktadır.

Doktora Araştırmalarında Tercih Edilen Yöntem ve Tez Yazım Süreci

Doktora tezi hazırlama sürecinde konu/problem seçimini takip edilecek yöntemin belirlenmesi izlemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre tez araştırmasında uygulanacak yöntemi tercih etme konusunda doktora öğrencilerinin kendi tercihleri etkili olmuştur (% 41,4). Tez danışmanının önerisi doğrultusunda tezinde kullanacağı yöntemi seçenlerin oranı % 31,0'dır. Bu soruda en düşük orana sahip seçenek "bölüm/ana bilim dalı tarafından tercih edilen yöntem" olmuştur (% 4,0). Bu seçeneğe verilen cevapların az olması da bölüm ve ana bilim dalları açısından akademik bir kurumlaşmanın ve geleneğin oturmadığını göstermektedir.

Tablo 7.

Doktora yapılan enstitü ve tezde yöntem tercihindeki ana aktör arasındaki ilişki

Yöntem Tercihinde Ana Aktör						
Enstitü	Tez danışmanının önerisi.	Kendi tercihlerim.	Bölüm/Ana bilim dalı tarafından tercih edilen yöntem.	Danışmanım dışındaki bir kişi/uzmanın önerisi.	Benzer konulu bir araştırmada kullanılmış olan yöntem.	Toplam
Sosyal Bilimler Enstitüsü	92 % 31,3	133 % 45,2	11 % 3,7	30 % 10,2	28 % 9,5	294 % 100,0
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	26 % 27,4	32 % 33,7	5 % 5,3	23 % 24,2	9 % 9,5	95 % 100,0
Toplam	118 % 30,3	165 % 42,4	16 % 4,1	53 % 13,6	37 % 9,5	389 % 100,0

Ki-Kare=13,367

sd=4

p=,010

Sosyal bilimler enstitüsünde doktora yapanlar yöntem tercihlerini daha çok kendileri yapmaktadırlar. Eğitim bilimleri enstitüsünde yöntem tercihlerini kendileri yapanların oranı düşerken dışarıdan bir uzman önerisiyle yöntem belirleyenlerin oranı artmaktadır. Eğitim bilimleri enstitüsü öğrencileri yöntem konusunda danışmanı dışındaki kişilerin tecrübesinden daha fazla istifade etmekte, sosyal bilimler enstitüsü öğrencileri daha bireysel hareket etmektedirler. Eğitim bilimleri enstitüsü öğrencilerinin tez çalışmasını bitirme sürelerinin nispeten daha az olmasında kullanılan yöntemle birlikte, danışman dışındaki uzmanlardan aldıkları desteklerin de payı olduğu düşünülebilir.

Araştırma yöntemlerinin tasnif edilmesi konusunda farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu çalışmada sosyal bilim alanlarında yapılan tezlerde yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenen yöntemler dört seçenek hâlinde anket katılımcılarına yöneltilmiştir. İlk seçenek tarama-

derleme türü olarak nitelendirilebilecek "konuyla ilgili belgelerin/araştırmaların/sayısal verilerin tezin amacı etrafında derlenip tasnif edilmesi, karşılaştırmalar yapılması yoluyla yeni çıkarımlarda bulunulması", ikincisi "nicel yöntem uygun olarak seçilen kişi/kurum örneklemini üzerinden anket veya ölçeklerle toplanan veriler üzerinde istatistiki analizlerin yapılarak yorumlanması", üçüncüsü "nitel yöntem uygun olarak seçilen kişilerle görüşmeler yapılarak üretilen görüşme kayıtlarının düzenlenip yorumlanması", ve dördüncüsü "klasik bir eserin çeviri/transkripsiyon/açıklama/tahkik vb. çalışmalarının yapılması" şeklinde ifade edilmiştir. Soruya verilen cevaplarda en çok tercih edilen iki seçenek tarama-derleme (% 43,2) ile nicel yöntem (% 37,5) olmuştur. Nicel ve nitel araştırmalar (% 16,0) karşılaştırıldığında nicel araştırma yöntemlerinin daha çok tercih edildiği dikkat çekmektedir. Klasik bir eserin transkripsiyonu ya da çevirisi gibi çalışmalar çok az yapılmaktadır (% 3,2). Bu nedenle yöntemle ilgili çapraz analizlere klasik eser çalışmaları dâhil edilmemiştir.

Tablo 8.

Doktora yapılan enstitü ve tezin yöntemi arasındaki ilişki

Enstitü	Tezin Yöntemi			Toplam
	Tarama-Derleme	Nicel	Nitel	
Sosyal Bilimler Enstitüsü	148 % 52,5	91 % 32,3	43 % 15,2	282 % 100,0
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	17 % 18,5	55 % 59,8	20 % 21,7	92 % 100,0
Toplam	165 % 44,1	146 % 39,0	63 % 16,8	374 % 100,0

Ki-Kare=33,367 sd=3 p=,000

Sosyal bilimler enstitüleri ile eğitim bilimleri enstitülerinde yapılan tezlerde görülen en belirgin fark, nicel yöntemlerin uygulanışı ile ilgilidir. Verilerin derlenmesi ve karşılaştırılması daha çok sosyal bilimler enstitülerinde, nicel yöntemler ise daha çok eğitim bilimleri enstitülerinde kullanılmaktadır. Bu bulgular pozitivist bilim geleneğinin eğitim bilimleri alanında daha ön planda olduğuna yönelik gözlemlerle uyumludur. Eğitim bilimleri alanında yapılmış olan doktora tezlerinin incelendiği bir araştırmada tezlerde pozitivist paradigmanın % 90,4 oranında etkili olduğu, deneysel ve tarama türündeki araştırmaların öncelikle tercih edildiği bulunmuştur (Fazlıoğulları & Kurul, 2012). Eğitim bilimleri alanında doktora tezlerinde kullanılan modellerin incelendiği bir diğer araştırmada da deneysel, tarama ve ilişkisel tarama modellerini kullanan tezlerin ön planda olduğu tespit edilmiştir (Karadağ, 2010).

Tablo 9.*Doktora yapılan üniversite ve tezin yöntemi arasındaki ilişki*

Üniversite	Tezin Yöntemi			Toplam
	Tarama-Derleme	Nicel	Nitel	
İstanbul	33	17	7	57
	% 57,9	% 29,8	% 12,3	% 100,0
Marmara	33	12	7	52
	% 63,5	% 23,1	% 13,5	% 100,0
Ankara	25	20	12	57
	% 43,9	% 35,1	% 21,1	% 100,0
Gazi	18	33	11	62
	% 29,0	% 53,2	% 17,7	% 100,0
Ege	15	9	4	28
	% 53,6	% 32,1	% 14,3	% 100,0
ODTÜ	9	10	7	26
	% 34,6	% 38,5	% 26,9	% 100,0
Atatürk	14	9	5	28
	% 50,0	% 32,1	% 17,9	% 100,0
9 Eylül	11	11	4	26
	% 42,3	% 42,3	% 15,4	% 100,0
Selçuk	10	19	1	30
	% 33,3	% 63,3	% 3,3	% 100,0
Diğer	5	9	5	19
	% 26,3	% 47,4	% 26,3	% 100,0
Toplam	173	149	63	385
	% 44,9	% 38,7	% 16,4	% 100,0

Ki-kare=38,894 sd=18 p=,010

Üniversiteler açısından da anlamlı farklılaşmanın tespit edildiği yöntem tercihi değişkininde Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Ege Üniversitesinde karşılaştırmalı çalışmaların, Selçuk Üniversitesi ve Gazi Üniversitesinde nicel çalışmaların ve ODTÜ'de nitel çalışmaların diğer üniversitelere göre daha çok yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 10.*Doktora tezinin yöntemine göre tez bitirme süreleri*

Tezin Bitirildiği Dönem Sayısı	Tarama-Derleme	Nicel	Nitel	Total
3 Dönem	20	34	8	62
	% 32,3	% 54,8	% 12,9	% 100,0
4 Dönem	24	32	7	63
	% 38,1	% 50,8	% 11,1	% 100,0
5 Dönem	28	15	9	52
	% 53,8	% 28,8	% 17,3	% 100,0
6 Dönem	22	22	12	56
	% 39,3	% 39,3	% 21,4	% 100,0
7 Dönem	15	4	6	25
	% 60,0	% 16,0	% 24,0	% 100,0
8 Dönem	30	17	10	57
	% 52,6	% 29,8	% 17,5	% 100,0
9 Dönem ve Üzeri	33	25	11	69
	% 47,8	% 36,2	% 15,9	% 100,0
Toplam	172	149	63	384
	% 44,8	% 38,8	% 16,4	% 100,0

Ki-kare=22,138

sd=12

p=,036

Tezin yazıldığı dönem sayısı ile tercih edilen yöntem arasındaki ilişkide de anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Nicel yöntemin uygulandığı tezlerin daha erken bittiği tabloda net bir şekilde görülmektedir. Tarama-derleme kategorisinde hazırlanmış tezlerden 3 veya 4 dönemde tamamlanmış olanların oranı % 31 iken nicel yöntemle hazırlanmış olanlarda bu oran % 44'tür. Nicel yöntem ile yapılan araştırmaların yapılandırılması ve sonuçlandırılması katılımcılar açısından daha kolay olmuş gözükmektedir.

Katılımcıların tez yazımında izledikleri yöntem iki seçenek hâlinde katılımcılara sunulmuş, izledikleri yöntemin daha çok hangisine uyduğu sorulmuştur. "tezin bölümleriyle ilgili kaynakların okunması, notlandırılması, notların bir araya getirilmesi ve içeriğin malzemeye göre şekillendirilmesi" ifadesi belirgin biçimde (% 66,1) tercih edilmiştir. "Yüzeysel bir tarama sonrasında uzunca bir düşünme ve planlama evresi ile içerik taslağının ve argümanların oluşturulması ve ardından malzemenin toplanması" seçeneği daha az tercih edilmiştir (% 33,9). Bu genel eğilim, cinsiyet, üniversite ve enstitü açısından da farklılık arz etmemektedir. Bu bulgu tez yazım sürecinde alanla ilgili olabildiğince çok sayıda kaynağı görme eğilimine işaret etmektedir. Sıklıkla kullanılan bu yöntemin sorunu/sınırlılığı malzemenin esiri olunması ve problemin malzemeye göre değişim geçirmesidir.

Tez çalışmalarında kullanılan yöntemlerin tezin içeriğinde nasıl konumlandırılacağına ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Tez çalışmalarında ayrıca bir yöntem bölümü oluşturanların

oranı % 64,8 iken yöntem bölümünü giriş bölümüne yazanların oranı % 25,7’dir. Tarama türündeki araştırmaların bir kısmında yöntem yazımı gereksiz görülmektedir. Bu bilgiden hareketle yöntemin konumlandırılması sorusunda “Tezim kaynak taramasına dayalı olduğu için yöntem yazmadım.” şeklinde bir seçenek de eklenmiştir. Bu seçeneği işaretleyenlerin oranı % 8,2 olmuştur.

Tablo 11.*Enstitülere göre yöntem bilgisinin doktora tezi içerisindeki konumu*

Yöntemin Tez İçerisindeki Konumu					
Enstitü	Tezim kaynak taramasına dayalı olduğu için yöntem yazmadım.	Giriş bölümü içerisinde yazdım.	Yöntem ve alt başlıklarını içeren bir bölüm yazdım.	Diğer	Toplam
Sosyal Bilimler Enstitüsü	30 % 10,2	92 % 31,3	167 % 56,8	5 % 1,7	294 % 100,0
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	3 % 3,2	3 % 3,2	88 % 93,6	0 % 0,0	94 % 100,0
Toplam	33 % 8,5	95 % 24,5	255 % 65,7	5 % 1,3	388 % 100,0

Ki-kare=43,377 sd=3 p=,000

Yöntem bölümü oluşturma değişkeni açısından enstitüler farklılaşmıştır. Nicel araştırmalara dayanan çalışmaların daha çok eğitim bilimleri enstitülerinde yapılmasına bağlı olarak yöntem için tezin içinde bağımsız bir bölüm oluşturanların oranı bu enstitüde artmaktadır. Sosyal bilimler enstitülerinde yapılan tezlerde giriş bölümü içine yazanların oranı oldukça yüksektir. Bu şekilde konumlandırılan yöntem bilgisinin sınırlı olacağı açıktır. Hiç yöntem yazmayanların oranı da azımsanmayacak ölçüdedir. Bu bulgular tekrar edilebilir ve yanlışlanabilir bilgilerin bilimsel bilgi olarak kabul edilebileceği, bunu sağlamanın da izlenen yöntemi detaylı olarak yazmakla mümkün olacağı inancının geliştirilmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Tez yazarken en çok kullanılan mekânların nereler olduğu da araştırmada sorgulanmıştır. Katılımcıların % 61,3’ü tez yazarken en çok kullandığı mekân sorusuna “ev” cevabını vermiştir. Çalıştığı kurumu kullananların oranı % 25,1 iken kütüphaneleri daha çok kullananların oranı % 11,6’dır. Doktora tezi yazanların önemli bir kısmının akademisyen olmalarına rağmen ev cevabının bu kadar yüksek çıkması kültürel bir durumu yansıtmaktadır. Tez yazım sürecinde katılımcıların yaklaşık % 60’ının akademide olduğu bilgisi ile birlikte değerlendirildiğinde bu sonuçların akademik personelin çalıştıkları kurumlarda araştırma yapmakta zorlandıkları yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

2009 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmaya göre doktora mezunlarından üç aydan uzun süreli olarak yurt dışında bulunmuş olanların oranı % 14’tür. Akademik amaçlarla yurt dışında bulunanların oranı ise % 88,2’dir. Doktora mezunlarından yurt dışı bursu alanların oranı % 2,3 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2010). Bu araştırmada katılımcılara doktora tezi

sürecinde yurt dışında bulunmuş olma durumları sorulmuştur. Doktora tezlerine katkı sağlamak için yurt dışına gidenlerin oranı % 22,7'dir. Yurt dışına gidenlerin çoğunluğu bir yıldan az bir sürede yurt dışında bulunmuşlardır. Yurt dışına gidenlerin hangi imkânlarla gittikleri sorulduğunda da doktora araştırmacılarının öncelikle kendi imkânlarını (% 38,7) ve % 24,4'ü YÖK ve TÜBİTAK desteklerini, % 20,2'sinin ise BAP, Erasmus gibi üniversite imkânlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak doktora öğrencilerinin yaklaşık % 10'u yurt içi araştırma fonlarından yararlanarak yurt dışında araştırma yapmıştır. Doktora araştırmacılarının önemli bir kısmının tezini hazırlarken üniversite personeli olmasına ve her bir araştırmacının yararlanabileceği yurt dışı araştırma burslarının miktarlarının artmasına karşın bu fırsatlardan yararlanan doktora araştırmacısı sayısının sınırlı kaldığı görülmektedir.

Danışmanlarla İlişkiler

Doktora tezlerinin ikinci bir göz tarafından incelenerek eksiklerinin giderilmesi ve çalışmanın planlanan zamanda tamamlanmasında danışmanlarla doktora öğrencilerinin periyodik görüşmeleri büyük önem taşımaktadır. Ankette doktora öğrencilerinin danışmanlarıyla ne sıklıkta görüştükları sorusuna en fazla verilen cevap "ayda bir" olmuştur (% 30,2). Daha sık aralıklarla görüşenlerin ve iki ya da üç ayda bir görüşenlerin oranları da birbirine yakın dağılmıştır. % 45,5'lik bir kesim tez yazım sürecinde danışmanlarının tezlerinin her bir alt bölümüne ayrıntılı geri bildirim sağladıklarını belirtmişlerdir. Her bölüm için yüzeysel geri bildirimlerde bulunanların oranı % 24,9'dur. Tezin tamamı taslak hâlinde bittikten sonra yüzeysel geri bildirimde bulunanlar (% 16,4) ile tez taslak hâldeyken ayrıntılı geri bildirimde bulunanların oranı (% 11,2) birbirine yakındır. Teze herhangi bir geri bildirimde bulunmayanların oranı çok düşüktür (% 2,0). Bu bulgular tez yazım sürecine aktif olarak katılan/katkı veren danışman oranının % 45 dolayında olduğunu göstermektedir.

Doktora tezlerinin hazırlanmasında danışmanların katkı düzeyi her bir tez çalışması için değişkenlik arz etmektedir. Yine de tezler danışmanlar ile doktora araştırmacılarının ortak ürünü olarak kabul edilmektedir. Danışmanların doktora tez savunması sırasında takinacakları tutumlar tez sınavında başarılı olmada oldukça etkili olmaktadır. Araştırmada katılımcılara danışmanlarının aldığı tutumların verilen seçeneklerden en çok hangisine uyduğu sorusu yöneltilmiştir. Tez savunma jürisinde danışmanın tezin dışından bir jüri üyesiymiş gibi sorular sorduğu durumu yaşayanların oranı % 38,6'dır. Danışmanın jüri üyelerinin sorularına tezi savunarak cevap verdiği şekilde bir tecrübe yaşayanların oranı ise % 32,8'dir. Bu iki durumun dışında ankete katılanların en çok tercih ettikleri seçenek jüri üyelerinin sorularına karşılık danışmanın daha pasif olduğu durumdur. (% 27,4). Doktora tezleri eğer danışman ve doktora öğrencisinin ortak ürünü ise danışmanların da öncelikle savunma pozisyonunda yer almaları gerektiği düşünülebilir. Ancak katılımcılara göre bu şekilde davranan danışman sayısı yaklaşık 1/3'dir. Her bir tez savunmasının kendi başına ele alınması gereken bir vaka olmasına karşın danışmanların teze katkı verdikleri ve vakıf oldukları ölçüde savunma eğilimlerinin de artacağı öngörülebilir.

Ankete katılanlara danışmanlarının tezleriyle ilgi düzeyini 5 üzerinden puanlamaları istenmiştir. Elde edilen verilere göre danışmanın ilgi düzeyi 3,72 ortalama ve 1,140 standart sapma değerlerine sahiptir.

Tablo 12.*Danışmanın ilgi düzeyinin üniversitelere göre değişimine ait ANOVA Analizi*

ANOVA					
	Karelerin Toplamı	sd	Ortalama Karesi	F	Sig.
Gruplar arasında	23,360	9	2,596	2,072	,031
Gruplar içinde	490,991	392	1,253		
Total	514,351	401			
Ortalamalar ve çoklu karşılaştırmalar					
	N	Ortalama	St. Sapma	Çoklu Karşılaştırma (Tamhane's 2)	
İstanbul	59	3,4407	1,13367	ODTÜ*	
Marmara	58	3,9483	1,05002		
Ankara	63	3,8889	1,07929		
Gazi	61	3,4918	1,11987		
Ege	29	4,0000	1,25357		
ODTÜ	26	4,1538	,78446	İstanbul Üni.*	
Atatürk	30	3,6667	1,32179		
9 Eylül	27	3,3704	1,33440		
Selçuk	30	3,7667	,93526		
Diğer	19	3,6316	1,16479		
Toplam	402	3,7239	1,13255		

Not: (*) 0,05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Doktora tezinin yapıldığı üniversite ile danışman ilgi düzeyi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışan tek yönlü varyans analizinde ODTÜ'nün ortalamasının oldukça yüksek, buna karşılık standart sapma değerlerinin düşük olduğu dikkat çekmektedir. ODTÜ, danışman tercihini öğrencinin kendisinin yapabildiği bir üniversite olduğu için tez sürecinde öğrenciyle danışman arasında daha sağlıklı bir ilişkinin sürdürülmesi beklenebilir. ODTÜ İstanbul Üniversitesinden anlamlı şekilde farklılaşmıştır.

Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi

Ankete katılanlara danışmanlarının ortaya çıkan tezin beklentilerine ne kadar uygun olduğu ve tezlerinin kalitesini 5 üzerinden puanlamaları istenmiştir. Elde edilen verilere göre sonucun beklentilere uygunluğu 4,14, tezin kalitesi ise 4,16 ortalama değerlerine sahiptir. Her iki maddede de ortalamanın yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ürünün beklentilere uygun olarak ortaya çıkması iyi bir planlama yapılabildiğinin göstergesi olabilir. Tezin kalitesine yönelik değerlendirmelerin olumlu olması ile birlikte değerlendirildiğinde sosyal ve beşerî bilimlerde hazırlanan doktora tez yazarlarının ürünlerinden memnun oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Tezin yayımlanmasıyla ilgili planda özellikle iki seçenek ilgi görmüştür. "genel dolaşıma giren bir akademik kitap olarak yayımlamak" seçeneği en çok tercih edilen seçenek olmuştur

(% 41,4). İkinci en çok tercih edilen seçenek farklı bölümlerden faydalanarak birden fazla makale yayımlamak seçeneği olmuştur (% 35,7). Ders kitabı olarak yayımlamak ya da hiçbir şekilde tezinden yayın yapmak istemeyenlerin sayısı da oldukça düşüktür. Genelde akademik kaygıların hâkim olduğu tespit edilmiştir. Yayın yapmayı düşünmeyenlerin az olması da katılımcıların tezlerini kaliteli bulduğuna dair yukarıdaki sonuçlarla uyumludur. Tezin birden fazla makale olarak yayımlanmasının planlanması ise tezin bölümlerinin irtibatlarının zayıf olduğunu düşündürmektedir. 'Doktora tezi' olarak adlandırılan bir çalışmanın bir akademik kitap olarak veya yalnızca bir makale olarak yayımlanması öncelikle tercih edilecek yöntemler olmalıdır. Böyle olması çalışmanın bütünlüğe sahip olduğunun da bir göstergesidir.

YÖK Tez Veritabanında yazarı tarafından izin verilen yüksek lisans ve doktora tezlerine ulaşılabilmektedir. Yazarlar belirli bir süre ile tezlerin erişimine sınır getirebilmektedir. Bu sınırlamalar farklı gerekçelerle yapılabilmektedir. Bunlardan en önemlisi ise tezin kitap ve makale olarak yayına dönüştürülmesi sürecinde paylaşılmak istenmemesi olmaktadır. Türkiye'de sosyal ve beşeri bilimler alanlarında en fazla doktora tezi üretilen ilk on üniversitede hazırlanmış olan tezlerin tam metnine erişim açısından farklı oranlar mevcuttur.

Tablo 14.

Üniversitelere göre doktora tezlerinin online erişime açılma oranları

Üniversite Adı	Tez Sayısı	İzinli	%
İstanbul Üniversitesi	553	307	55,52
Marmara Üniversitesi	673	372	55,27
Ankara Üniversitesi	577	307	53,21
Gazi Üniversitesi	561	328	58,47
Ege Üniversitesi	191	80	41,88
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	212	141	66,51
Hacettepe Üniversitesi	186	113	60,75
Atatürk Üniversitesi	277	110	39,71
Dokuz Eylül Üniversitesi	241	131	54,36
Selçuk Üniversitesi	223	120	53,81
TOPLAM	3694	2009	54,39

Kaynak: (YÖK, 2014).

Tablodaki verilere göre 2011, 2012 ve 2013 yıllarında biten tezlerini en az online erişime açanlar Atatürk (% 39, 71) ve Ege Üniversitesi (% 41,88), en fazla açanlar ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi mezunlarıdır. Yalnızca bu bulgulardan hareketle bir yorum yapmak sağlıklı olmayacaktır. Ancak günümüzde bilginin değişim hızının oldukça yüksek olduğu, bilgiyi üretmek kadar yaymanın da önemli olduğu dikkate alındığında mezunların paylaşım konusunda daha istekli davranmalarının uygun olacağı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Modern toplumsal yapı ve üniversite sistemi içerisinde doktora tezleri en önemli bilimsel ürünler arasında yer almaktadır. Türkiye'de yılda üretilen doktora tezi sayısı hâlâ sınırlıdır. Doktora öğrenciliği esnasında katılımcıların önemli kısmının araştırma görevlisi olarak istihdam edilmiş olması doktora tezlerinin hazırlanabilmesi açısından önemli bir destektir. Araştırma bulguları sosyal ve beşerî bilimlerde doktora çalışmasını tamamlamış kişilerin büyük ölçüde akademiye öğretim üyesi olarak istihdam edilmiş olduğunu göstermektedir. Yeni açılan üniversitelerle birlikte öğretim üyesi ihtiyacının artmış olması istihdama geçiş sürecini hızlandırmış gözükmektedir. Doktora tezi hazırlama sürecinde yurt dışı burslarından yararlanma oranlarının artış eğiliminde olduğu buna rağmen hâlâ sınırlı bir kesimin yurt dışı burslarından istifade edebildiği görülmektedir.

Doktora tez konularının belirlenmesi hakkında araştırmamızdaki farklı sorulara verilen cevaplar doktora tez konularının seçiminde ana etkenin, üniversite sistemi içerisinde yer edinebilme ve kariyer hedeflerine hizmet edecek bir konu olması olduğunu göstermektedir. Her ne kadar kariyer hedefleri ile toplumsal problemlerin çözümüne yönelik hedefler birbirini nakzeden hedefler olmak zorunda olmasa da sosyal bilimlerde hazırlanan tezler toplumsal problemlerin çözümünü daha fazla eksene almalıdır.

Eğitim alınan alanların yöntem seçiminde etkisi olmaktadır. Özellikle eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme alanına giren tezlerde nicel yöntemin kullanımı belirgindir. Ancak yöntem seçiminde diğer alanlar için karakteristik olan bir yöntemden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Buna karşın doktora tezi hazırlama sürecinde konu/problem seçimiyle yöntemin belirlenmesi süreçlerinde bölüm ve ana bilim dallarının yönlendirmesinin oldukça sınırlı olduğu bulunmuştur. Bu bulgular akademik bir kurumlaşmanın ve geleneğin oturmadığını göstermektedir.

Araştırma bulguları, sosyal ve beşerî bilimlerde hazırlanan tezlerde tarama-derleme olarak adlandırılan mevcut kaynakların yeni bir sistemle bir araya getirilmek suretiyle yeni yorum ve çıkarımlarda bulunulması şeklindeki yöntemin hâkim olduğunu göstermektedir. Özgün data üretilen nicel ve nitel çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Tarama yönetiminin ağırlıkta olması ve tezin yazımı sürecinde ağırlıklı takip edilen usul (tüm kaynakları okuyup, notlandırıp malzemeye göre içeriği şekillendirmek) bir araya geldiğinde malzemenin doktora tezlerinin içeriğini fazlasıyla şekillendirdiği bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde hazırlanmış olan tezlerin özgünlüğü bilim çevrelerinde önemli bir eleştiri konusu olmaktadır.

Bu durumla paralel olarak katılımcıların önemli bir kısmının doktora tezi içerisinde müstakil bir yöntem bölümüne yer vermediği görülmektedir. Bilimsel bilgiyi diğer bilgi türlerinden ayıran en temel özellikler bilimsel yöntemle hazırlanması ve yanlışlanabilir olmasıdır. Yanlışlamanın yapılabilmesi ise ulaşılan bilgiye hangi yöntemle ulaşıldığının açıkça aktarılmasına böylece aynı araştırmanın tekrar edilebilir olmasına bağlı olmaktadır. Dolayısıyla makalelerden farklı olarak hacim ve yer sorununun olmadığı tez çalışmalarında araştırmacıların hangi yöntem ve süreçlerle ilgili sonuçlara ulaştıklarını daha ayrıntılı biçimde yazmaları teşvik edilmelidir.

Sosyal ve beşerî bilimlerde son yıllarda doktora çalışmasını tamamlamış kişilerin yaklaşık 2/3'si tez danışmanını seçebilmiş gözükmektedir. Şüphesiz akademik birimlerde birtakım

zorunluluklar nedeniyle her doktora öğrencisinin danışmanını seçmesi zor olabilir. Ancak bu oranların yetersiz olduğu açıktır. Çalışmada doktora öğrencilerinin danışmanlarıyla ilişkilerinin büyük ölçüde olumlu olduğu bulunmuştur. Katılımcılar danışmanlarının tezleriyle ilgi düzeyini de olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Ancak teze yönelik geri bildirim verme biçimine ilişkin sorular neticesinde tez yazım sürecine aktif olarak katılan/katkı veren danışman oranının % 45 dolayında olduğu bulunmuştur. Son yıllarda, öğretim üyeleri üzerindeki ders ve danışmanlık yüklerinin hızlı biçimde artmasının bu durumda büyük payı olduğu düşünülmektedir.

Özetle, Türkiye’de sosyal ve beşerî bilimlerde hazırlanan doktora tezlerinin konu seçiminde kariyer hedeflerinin ön planda olduğu, kişisel ve toplumsal kaygıların ikinci planda kaldığı, bölüm ana bilim dallarının kurumsallaşma düzeylerinin yetersizliği nedeniyle öğrencilerin yönlendirilmesinde yeterince etkin olmadıkları, birincil data üretilen tezlerin sayıca az olduğu söylenmelidir. Öğrencilerin önemli bir kısmının danışmanını seçemediği, danışmanların yarıdan fazlasının tezlerin hazırlanma sürecine aktif katkı veremiyor olması çalışmanın başlıca bulguları olmuştur. Yükseköğretim kurumlarının ve bilim alanlarının gelişimi açısından akademik bilgi üretiminin en önemli unsurlarından biri olan doktora tezlerinin hazırlanması süreçlerine tüm taraflarca daha fazla ilgi gösterilmelidir.

Main Tendencies in Preparing PhD Dissertations in Social Sciences and Humanities in Turkey

Yusuf Alpaydın,* Mahmut H. Akın**

Graduate programs aims to cultivate scientists and academicians who will contribute to the science and social development (Varış, 1973). One of the main differences of universities from other educational institutions is that they enable and sustain their own institutionalization process. Providing this sustenance is directly related to universities having the potentiality to become schools of theory and research beyond being educational institutions offering undergraduate level education. Therefore, to have especially doctorate programs in graduate level means to have the potentiality to sustain academic institutionalization for universities (Oakeshott, 2013; Rosovsky, 2000). Doctorate (PhD) programs consist of three main stages: course work, preliminary examination and dissertation. Doctorate candidates complete these stages alongside an advisor/supervisor who is typically a senior academician (professor or associate professor or an assistant professor). This process is the most critical period of academic sustenance and institutionalization. To be able to speak of a school or tradition in academy, sustaining this process in disciplined way has a central importance. Because transferring the accumulation of the past knowledge to new members and reinterpreting theoretical preconceptions is only possible through this dynamic process.

For PhD students, the process of receiving doctorate level course works and completing dissertation thesis is a notably intensive period based on relations with the supervisors. Matters like what kind of a method to follow in theory and practice in writing thesis, choosing of resources, usage of techniques make the supervisor have a determinant role. In this context, it is meaningful that in Germany, supervisors of PhD students are called "Doctorvater" (doctorate father). Doctorvater also has a role that transfers the tradition and culture of a school to new generations and guides them. The advisor of a PhD student also is an authority representing the tradition on deciding the competence of the student (Rosovsky, 2000). Here, the relation between the student and the advisor continues as a socialization process, which reproduces the academic tradition and culture that they are affiliated with (Bourdieu

* Assis. Prof., Marmara University, Atatürk Faculty of Education, Department of Educational Sciences
Correspondence: yusufalp@gmail.com. Address: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. Göztepe, İstanbul, Turkey.

** Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity
Correspondence: mahmuthakin@gmail.com. Address: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Nişantaşı, İstanbul, Turkey.

& Passeron, 2014). Therefore, PhD programs can be considered as the most important and determinant programs for institutionalizations of universities. Doctorate programs carry out education and research, which are considered main missions of a university.

Issue of university has been always a significant matter of education during the modernization period of country. With the establishment of Darülfünun in the late Ottoman period and the university reform made in the first years of the Turkish republic, universities became intermediary institutions for state ideology and they became symbolic institutions of modernization. Establishment of the Council of Higher Education (YÖK) after September 12 1980 military coup d'état, state universities without exception in every city of Anatolia, private universities rapidly increasing in number, and academy in general continue to be among the important issues of Turkey. Rapid growth resulted in most universities lacking senior academicians and instructors even though they have a large number of students (Alpaydın, 2014; Karaman & Bakırcı, 2010) and research assistants receiving their education in metropolitans which have universities offering PhD programs provide insight about (are among) the difficulties of newly founded universities' institutionalization process.

Regarding turning into a school and institutionalization, the situation in the biggest and well-established universities of Turkey is not positive. How PhD programs offered in Turkish universities operate has a material impact in this situation. Relocation of academic personnel between universities, easy employment opportunities in newly founded universities and insufficient academic staff in established universities altogether have a significant influence on functioning of PhD programs (Aksakal, 2007; Özcan, 2007). That is to say, PhD programs in Turkey do not operate in a way that transfers and reproduces established and institutionalized academic cultures in universities. One of the most important issues is that we cannot talk about the existence of such an academic culture in most of the universities (Menteş, 2000). Definitely this does not mean that works completed in PhD programs are lacking in quality. There are several shortcomings of universities in producing a tradition and academic culture. General condition and circumstances of academy do not only have an effect on undergraduate and graduate education, but also have an effect on which subject is studied, which methods and techniques are used, even the relation between advisor and PhD student during the program.

One of the important issues on academic institutionalization is that the literature on the subject is seriously insufficient. Even though there is literature on the subjects of student culture, youth movements, and the difference of education and research (Bourdieu & Passeron, 2014; Gasset, 1997) there is not significant literature addressing academic institutionalization. Especially the literature on the subject is not sufficient in regards to Turkey. This research also aims to contribute to the subject of academic institutionalization.

There are 277.351 graduate students in Turkey in 2012-2013 academic year. 59.763 of these are doctorate students. Every year nearly 4500 people complete PhD programs. At the end of 2011-2012 academic year 2205 of 4462 PhD graduates were from fields of language, literature, social sciences, educational sciences and fine arts (ÖSYM, 2014). The aim of this study is to identify the main tendencies in preparing PhD dissertations in humanities and social sciences and to analyze the current situation in terms of production of academic knowledge and academic institutionalization in Turkey.

The research was built in quantitative method and survey technique. Purposive sampling was used in the research. In order to identify the tendencies in preparation processes of dissertation thesis preparation and to discuss the variation of these tendencies by universities, 10 of the oldest universities that offer PhD programs for many years and graduate most the PhD students in Turkey were targeted in the sample. As this research was carried out in 2014, and the dissertations written in 2014 were not recorded in YÖK Thesis Database, year of 2014 was not included in the sample. The research aimed to reach people who have completed their dissertations in social sciences, and humanities in the years of 2011, 2012 and 2013. In YÖK Thesis Database, there are 3694 dissertations completed in the ten universities graduating most PhD students in social sciences and humanities (YÖK, 2014). To convey the survey to these 3694 people, their email addresses were needed. Email addresses of 2418 of 3694 were compiled from web search and personal background parts of their thesis open to online access in YÖK Thesis Database. Surveys were sent to email addresses, and a reminder email was sent again to those who have not yet filled out surveys. 405 of 2418 people, of which 222 is male while 181 is female, actually answered survey with a rate of 16.7 %.

The initial questionnaire form consisted of 47 questions formed in accordance with the research objectives. Five postgraduates who would ideally fall into the aforementioned sample criteria and they were asked to assess the survey. As per their recommendations, some questions were adjusted and new questions were added to the form. The new survey form consisted of 55 questions with the following six subsections: a) Education and Profession (12 questions), b) Preparation for preliminary examination and its content (4 questions) c) Choosing of thesis subject (3 questions) d) Research methodologies and writing techniques used in dissertations (10 questions) e) Relations with supervisors, monitoring committee and jury members during the writing and defense of thesis (10 questions), e) aftermath of the dissertation (3 questions). All of these were classification type multiple-choice questions. At the end of the survey, there was a section with 13 questions in five point likert scale inquired into respondents' attitudes and sentiments about their PhD education, thesis subject and behaviors of their supervisors.

With the completion of the period of filling out the survey forms by respondents, data acquired through emails were recorded in SPSS 16 program and for each question descriptive tables were formed and analyzed. Analyses in accordance with the aims of the research were planned and cross data analysis through chi-square were conducted with questions including discrete dependent variables. When continuous variables were examined, advanced statistical techniques like one-way analysis of variance and t-test were used.

The fieldwork showed that the average age of the respondents were 36.44, whereas their average age when they have completed dissertations were 34.47. 73.1 % of respondents have completed PhD programs of Institute of Social Sciences whereas 23.5 % have completed PhD programs of Institute of Educational Sciences. 60 % of survey respondents indicated that they were working as academicians while writing their dissertations. The rate of survey respondents who is now working as an academician is 87.6 %. Most of the ones out of academia and completing their dissertation with the help of scholarships have now become members of the academic world.

36.2 % of respondents have declared that while preparing for preliminary examinations they have studied primary sources related to the field where as 46.7 have declared they have studied more detailed sources. While 28.7 % of respondents had to answer mainly "field related general information seeking questions" in preliminary examinations, 31.7 % had to answer "field related detailed information seeking questions", where as 20.4 % had to answer "critical thinking questions". It is clear that any model about exam content does not stand out as well as a standard for preliminary examinations among universities does not exist.

65 % of survey respondents have stated that they have chosen their PhD supervisors. Yet, supervisor-choosing process is different in every university. 92.3 % of Middle East Technical University PhD graduates have chosen their doctorate supervisors themselves. Among the reasons for choosing a supervisor, "having specialty in the thesis subject" (27.2 %), "prospect of positive contribution to one's academic career" (23.5 %), and "supervisor's high level of care for his PhD students" are prominent.

To have qualified dissertations, it is important that PhD students to choose their thesis subject, supervisor and members of monitoring committee (İpek-Akbulut, Şahin & Çepni, 2013). In this research, most of survey respondents (66.4 %) have indicated that they have chosen thesis subject in line with their own desires. The research has founded that; to a large extent respondent PhD students had positive relations with their supervisors. Most of the respondents have evaluated their supervisors' level of interest towards the thesis as positive. Yet, the questions on the ways of feedback to the thesis by supervisors have shown that only 45 % of supervisors have actively contributed to/participated in the writing process. The course and consultancy load on professors rapidly increasing in recent years is believed to be the reason of this situation.

25.4 % of survey respondents have chosen their thesis subject with a suggestion from the supervisor, whereas 7.9 of survey respondents have chosen thesis subject with an advise from a specialist or another academician. Only one of the respondents (0.2 %) has chosen his/her thesis subject in accordance with "the subject proposals suggested by the department". Answers given to different questions on determining the thesis subjects have shown that, the main determinant in choosing a thesis subject is the prospect for gaining a place in academia and helping to reach career objectives. Although career objectives and the objective of finding solutions to social problems do not contradict each other, research by social scientists should focus more on solving social problems rather than pursuing self-interested careerism.

Dissertations prepared in social sciences and humanities have mostly used the literature review and compilation (43.2 %) and quantitative (37.5 %) methods. When qualitative (16 %) and quantitative research is compared, it is seen that quantitative research methods have been preferred more by researchers. The field of education have an effect on choosing of research method. The most marked difference between dissertations of Institute of Social Sciences and Institute of Educational Sciences is about how the quantitative methods are applied. While students of social sciences use method of compiling and comparing data, students of educational sciences use quantitative methods more. These findings are coherent with observations that positivist science tradition is more at

the forefront of educational sciences. Another research conducted on dissertations in the field of educational sciences corroborates our findings. There the positivist paradigm was influential in 90.4 of these dissertations, and experimental and literature review methods were preferred primarily (Fazlıoğulları & Kurul, 2012). In another study, which examined the models used in dissertations in the field of educational sciences have shown dissertations using experimental, literature review and relational screening models were more prominent (Karadağ, 2010). Universities, in regulations on graduate education and examinations have determined that a dissertation thesis has to be completed in 4 semesters in normal circumstances, yet it is observed that generally dissertations takes more than 4 semesters to be completed. The research has also shown a significant correlation between length of time the dissertation is completed and method preferred in the dissertation. The dissertations using quantitative methods have been completed in shorter time.

Research has also found that departments have guided PhD students only limitedly in choosing thesis subject and determining methods to use in dissertations. These findings indicate that in these universities, there is an established academic institutionalization and tradition.

While some respondents did not isolate a section making explicit the method used in the dissertation, 64.8 % of respondents did designate a section on methodology in the thesis while 25.7 % of respondents included remarks on method in the introduction. Researches, which used the literature review method, considered explaining the method used in the thesis unnecessary. 8.2 of respondents chose the option "I have not written on the method part because my thesis is based on literature review".

According to a study conducted by TÜİK in 2009, 14 % of PhD graduates have spent time abroad longer than three months. 88.2 % of graduates have been abroad with academic reasons. 2.3 % of PhD graduates have received scholarship to study/research abroad (TÜİK, 2010). In our survey, the participants were asked about going abroad during PhD education. 22.7 % of respondents have been abroad to contribute to their dissertations. Most of the ones who have been abroad have spent less than a year there. 38.7 % of doctorate researchers have been abroad using their own financial means, where as 24.4 % used YÖK and TÜBİTAK scholarships, and 20.2 % used university scholarships as BAP, Erasmus. Even though, a significant part of graduates were academic personnel when they were writing their dissertations, the number who benefited increasing research scholarships in foreign countries remains limited.

Kaynakça/References

- Aksakal, H. (2007). Türkiye'nin "üniversite sorunu" üzerine bazı gözlemler. *Muhafazakâr Düşünce*, 35, 211-222.
- Alpaydın, Y. (2014). Türkiye'de lisansüstü eğitimdeki kapasite genişlemesinin analizi. *Yeni Türkiye*, 58, 745-750.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2014). *Varisler: Öğrenciler ve kültür* (Çev. L. Ünsaldı & A. Sümer). Ankara: Heretik Yayınları.
- Fazlıoğulları, O. & Kurul, N. (2012). Türkiye'deki eğitim bilimleri doktora tezlerinin özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 43-75.
- Gasset, J. O. (1997). Üniversitenin misyonu (Çev. B. Üçpınar). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

- İpek-Akbulut, H., Şahin, Ç. & Çepni, S. (2013). Doktora tez sürecinde karşılaşılan problemlerin belirlenmesi: Eğitim fakültesi örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 50-69.
- Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(1), 49-71.
- Karaman, S. & Bakırcı, F. (2010). Türkiye’de lisansüstü eğitim: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 94-114.
- Menteş, A. (2000). *Yeniversite: Bilim kurumlaşmasında günümüz için bir perspektif*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Oakeshott, M. (2013). Bir miras aktarımı ve iletimi olarak öğrenme ve öğretme (Çev. F. Keskin). *Muhafazakâr Düşünce*, 35, 5-24.
- Özcan, A. (2007). Akademide sorun ne? *Muhafazakâr Düşünce*, 35, 191-209.
- Rosovsky, H. (2000). *Üniversite: Bir dekan anlatıyor*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- ÖSYM. (2014). *Öğretim alanlarına göre lisansüstü öğrenci sayıları*. <http://osym.gov.tr/dosya/1-69415/h/23ogretimalanlisansustu.pdf> adresinden edinilmiştir.
- TÜİK. (2010). *Doktora derecelilerin kariyer gelişimi araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10697> adresinden edinilmiştir.
- YÖK. (2014). *Tez veritabanı*. tez.yok.gov.tr adresinden edinilmiştir.
- Varış, F. (1973). *Türkiye’de lisansüstü eğitim: Sosyal bilimlerde*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.